

Nutida strävanden i den textila kyrkliga konsten.

En modern skald och tänkare, Bertil Malmberg, har för några år sedan riktat denna förintande anklagelse mot kyrklig konststrävan och liturgiskt förnyelsearbete: »Vad den kyrkliga ritualismen åstundar, skulle en dekoratör kunna effektuera till full belägenhet».

Att polemisera mot detta uttalande är icke meningen med denna uppsats. Snarare att påpeka, att det innehåller en grad av sanning, som kan vara ödesdiger nog för högkyrklig, eller som den här betecknas, ritualistisk konstverksamhet. Vad Malmberg vill komma åt är tomheten, den yttre formen, som saknar inre liv och mening. En konstproduktion utan verklig kontakt med den föreställningsvärld, som den skall tjäna, kan också lätt bli tom dekoration. Den blir det så mycket lättare som dess uppdragsgivare, kyrkan själv, tyvärr endast i undantagsfall representeras av sakkörstånd och levande intresse. Man kan visserligen icke begära av en präst, att han vid sidan av sin omfattande gärning skall vara hemmastadd på den i våra dagar rätt snåriga mark, där konsten odlas. Men två krav har man rätt att ställa på honom: att han vid behov skall ha omdöme att själv söka den bästa sakkunskapen och därigenom också kunna anlita goda konstnärliga krafter samt att han i sitt samarbete med konstnären skall söka förstå konstnärens personliga syn och egenartade arbetssätt. Det förefaller nämligen vid en närmare granskning, som om de dåliga resultaten av talrika konstnärliga uppgifter — de ha varit många under den sista mansåldern i vårt land — i de flesta fall berott på bristande samarbete mellan uppdragsgivaren (alltså vanligen prästen) och konstnären.

Samarbetet mellan präst och konstnär är också i vår tid betydligt svårare att etablera än förr. På den tid, då konstnären själv behärskade kyrkans språk, dess tro och sed, beredde det honom inga större svårigheter att skapa konstnärliga uttrycksmedel. Men efter den sekularisering av konsten, som blivit allt tydligare under de två sista århundradena, är klyftan så stor, att nya vägar måste banas för att skapa kontakt mellan uppdragsgivare och konstutövare. Att sådana vägar åtminstone börjat röjas synes mig tydligt nog, men ännu återstår mycket att överbygga.

Tre faktorer ha i stort sett bestämt utvecklingen av 1930-talets

kyrkliga textilkonst i vårt land: goda ekonomiska betingelser, en — åtminstone genomsnittligt sett — duglig ledning samt en med åren tilltagande frihet i förhållande till tom tradition.

De talrika kyrkorestaureringarna ha i de flesta fall givit impulser till anskaffandet av nya textilier, främst antependier, vilka efter arkitekturens färgförvandling måste stämmas in i interiören. Tyvärr begås här ofta ett fel, som kan omintetgöra även den bästa textil. Vid uppgörandet av förslag vänder sig prästen eller den intresserade donatorn till en firma, framsäger sina önskemål och nämner en kostnadsram, får sedan bläddra i skisser och därefter utvälja. Någon gång beställes en mässhake eller ett antependium, som nykomponeras. Men nästan alltid består här felet uti att textilkonstnären eller firman icke avlägger ett besök i den kyrka, till vilken hans textil skall levereras. I många fall skulle kanske detta ställa sig både dyrbart och tidsödande. Men även i de fall, där det lätt skulle gå för sig, sker det icke. Detta är en slentrian som måste brytas, ty rummet och textilen — vare sig det gäller material, färg eller dekor — höra intimt samman.

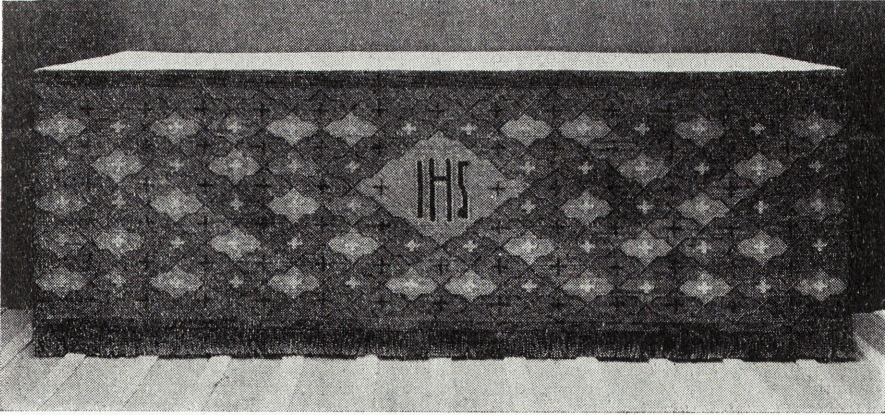
Resultatet av denna bristande samverkan finnes att se nästan överallt. Den röjer sig kanske mindre i färg och dekor, men mera i material. De minsta små landskyrkor med i övrigt enkel, ofta rätt rustik men därför icke mindre stämningsfull utsmyckning prunka med dyrbara italienska sidenbrokader, överrikt prydda med medeltidsimiterade broderier. Lika ofta ser man i stora kyrkor, att stoffet valts utan minsta hänsyn till avstånds- och helhetsverkan.

Det är gentemot denna materialprincip, som en bestämd reaktion börjat göra sig gällande. Jag kan icke säga vem, som hos oss gav impulsen till användande av ylle till kyrkliga textilier, särskilt till antependier för svenska landskyrkor. Men man tager kanske icke alltför mycket fel om man gissar på *Elsa Gullberg*, det ledande textilnamnet i Sverige ända sedan 1918. Hennes nu världsberömda firma, Textilier och Inredning, har en oerhörd produktion, omfattande inte bara alla slag av vävnader utan även möbler och allehanda bohagsting. Ifråga om materialets höga kvalitet och mångfald är hon utan medtävlare. Elsa Gullberg började med att lansera linne som material men övergick alltmera till ylle. För kyrkor har hon även varit verksam och kunnat leverera utomordentligt vackra antependier och mässhakar.

Vid sin sida har hon en av den svenska textilkonstens gedignaste personligheter, *Märta Afzelius*. Hennes största verk äro bonaderna »Skapelsen» i Linköpings domkyrka, vilka pryda baksidorna på Henrik Sörensens altartavlor och till sitt idéinnehåll komplettera dessa. Materialet och det tekniska utförandet, kallat baselisse, en slags rödlakansväv, är egentligen urgammalt arvegods. Den textila tekniken är helt utnyttjad i sin fasthet och delvis också i sina möjligheter till färgvariation samtidigt som den äkta kyrkonstens fordran på objektiv, allmängiltig form tillfredsställts. I lika hög grad är idéinnehållet betydelsefullt och väl genomtänkt. Vävnadssviten består liksom altartavlan av tre delar, mittparti och sidopartier. Det förra, som motsvarar Sörensens dominerande Kristusbild, framställer himlakropparnas skapelse och är en strålande, kosmisk fantasi med planeter, stjärnbilder och vintergatan svävande i den blånande himlarymden. Solen bryter fram — det är ljusets skapelse, som är huvudidén och som betecknar skapelseprocessens oavbrutna upprepning i tillvaron. På liknande sätt återges på altartavlan Kristus som logos, vilken evigt genom tiderna fortsätter sitt verk. Den vänstra vävnaden framställer växternas och de lägre djurens skapelse och den högra djurens och människans skapelse. De båda partierna fångsla åskådaren genom sitt mera naturhistoriska skildrande, som har sagans naiva och livliga berättarton. Men båda ha en religiös prägel. Skapelsens underverk är satt i relation till en himmelsk makt, åskådliggjord av ängelns bjudande gestalt och ljusets rörelse från ovan. Den sammanbindande grundidén är första trosartikeln liksom Sörensens målningar åskådliggöra andra och tredje artikeln. De tre grundpelarna för vår kristna tro ha därigenom fått konstnärliga uttryck i en form, lätt tillgänglig för alla.

I förbigående måste också erinras om Märta Afzelius utomordentligt vackra damastvävnader med kyrkliga motiv avsedda att tjäna som antependier. Genom sin stora prisbillighet och sin bårdmönstring, vilken medger användning i alla tänkbara format, böra de ha mycket stora utsikter att slå igenom. De vävas i flera färger, lämpade för liturgisk omväxling. Icke minst kunna de rekommenderas till antependier å husaltare i prästhemmet eller på pastorsexpeditionen.

Den gamla, ledande firman på den kyrkliga textilkonstens område, *Licium*, Agnes Brantings livskraftiga skapelse, har även för-

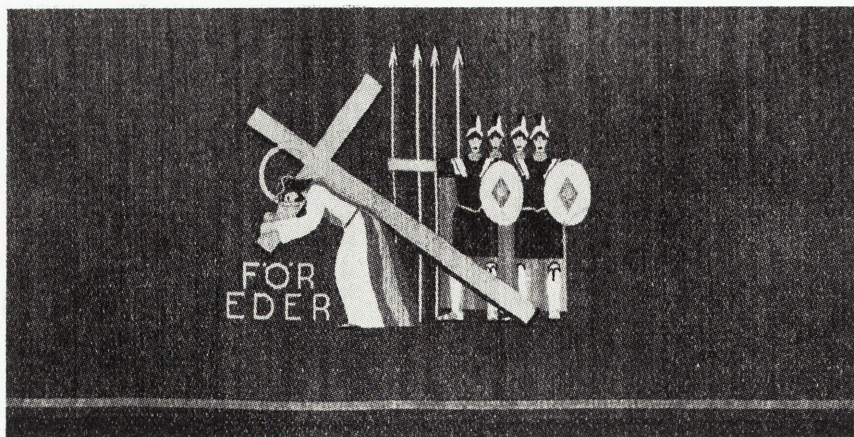
Antependium för Gränna kyrka. Linne i koptisk vävnad, gula och gröna färger med guld. Komponerat av Elsa Gullberg.

nyats i den riktning, som nyss antytts. Redan i början av 1930-talet hade *Sofia Widén*, Agnes Brantings efterträdare, tagit upp den svenska vadmalen till material och sökt utnyttja dess möjligheter med enkla, kraftiga färg effekter. Den teknik hon nyttjade bl. a. även på mässhakar var dubbelvävnaden, en urgammal nordisk vävnadsteknik, som hon förenklade i tuskaftsteknik. Mot en lugn bottenyta får det kraftfulla geometriskt stiliserade mönstret effektivt teckna sig. Som exempel kan nämnas den vackra mässhaken i Alunda kyrka, komponerad av Greta Olde-Holmberg och utförd av dubbelvävnad i vitt och rött.

Det bästa exemplet på ett konsekvent utnyttjande av gammal, traditionell teknik förenad med nyskapad, sträng figurstil, torde vara antependiet till Viksta kyrka av *Robert och Barbro Nilsson* (1933). Materialet utgöres av lin och ull. Mot en röd klangfull botten teckna sig figurerna i enkel, bildstensmässig uppställning. Figurerna äro utförda i glansigt ullgarn i klara, bestämda men ändå stilla färger. Detta antependium är ett av de bästa exempel jag känner på en intim samverkan mellan textilkonstnär och restaureringsarkitekt samt på bådas förståelse för sambandet mellan kyrkorummet och textilen.

Vi återgå till *Licium* för att nämna en ny teknik, som erinrar om Märta Afzelius nyss omtalade figurmönstrade damast, nämligen sidendamast med figurer i rundlar. *Sofia Widén*, som komponerat detta mönster, har insett betydelsen att äga ett figurstoff med strängt sakral prägel. Nästan till leda ha de italienska bro-

Libraria. Antependium, komponerat för Hammars kyrka, Nerike, av Barbro Nilsson.

kaderna med sina profana mönster begagnats och själlöst kopierats. Den nya sidendamasten har begagnats bl. a. till två mässhakar i S:t Larskyrkan i Linköping, till mässhakar och antependium i Nybro kyrka, till antependium för svenska kyrkan i Riga, till mässhake i Olshammars kyrka samt till antependium i Medevi. På den näst sista textilen har figurmönstrets verkan förhöjts genom broderi i mjuka toner i rött, blått, grönt och vitt mot stofets guldtön, och på den sistnämnda av grön linnedamast med djur- och växtmönster har mittmönstret broderats.

Ett annat verk från Licium innebär också ur materialsynpunkt en förnyelse. Det är ett antependium i Dalarö kyrka, avsett för ett dopaltare och komponerat av Greta Olde-Holmberg. Broderiet i rika färger är här utfört på vit lärft (s. k. mora-linne). Kyrkorummets karaktär har här på ett lyckligt sätt fått sitt gensvar i den textila dekoren.

En ny tid randades för a.-b. *Libraria* i Stockholm när fröken Märta Gahn övertog ledarskapet för den konstnärliga verksamheten. Själv har hon redan tryckt sin prägel på en stor del av de sista årens produktion. Hennes antependier till Lidingö-Breviks, Österlöfstads samt till dopaltarna i Eskilstuna-Fors och Jacobs kyrkor beteckna en välgörande frihet i förhållande till en tradition i mönster och teknik, som tidigare på sina håll verkat hämmande på utvecklingen. Hennes stil har ett feminint behag med en prägel

av spröd blommighet, som i vissa kyrkointeriörer måste ha en mycket god effekt.

Bland andra konstnärliga krafter, som arbeta i Librarias tjänst må nämnas Oscar Brandtberg, *Barbro Nilsson* och Bror Geijer Göthe. Barbro Nilssons ursprungliga och starka begåvning har konstaterats i ett annat sammanhang. På Librarias textilateljé har hon komponerat och utfört ett antependium för Hammars kyrka i Närke med ett figurprytt mittparti föreställande den korsbärande Kristus och krigsknektar samt orden »För eder». *Bror Geijer* visar också prov på en originell begåvning t. ex. i ett antependium för högaltaret i Jacobs kyrka i Stockholm, en mässhake till Eskilstuna-Fors kyrka samt ett mycket ståtligt antependium för Trefaldighetskyrkan i Gävle.

Många av dessa kyrkotextilier ha en mycket värdefull dekor, men i de fall denna förrikats med bibeltexter ha bokstavstyperna nästan genomgående fått en ganska dålig utformning och verka alltför profana.

Utrymmet medger icke här en närmare granskning av de textila kyrkoprydnaderna, som tillverkats hos Handarbetets Vänner i Stockholm, Ersta Diakonissanstalt samt Axvalla Varnhemsslöjd. Sistnämnda ateljé, ledd av två unga göteborgska textilkonstnärinnor, Karna Asker och Inga Wedel, utmärkes av frisk och otvungen skaparglädje och utfyller sålunda bilden av stor omväxling, som också är ett av de utmärkande dragen i våra dagars produktion. Denna rika omväxling är av största betydelse för utvecklandet av unga förmågor, som skola leda utvecklingen i nya banor.

Till slut bör också erinras om den nya, omfattande utveckling, som *spetsknypplingen* i Östergötland tagit sedan ett par år tillbaka. Då denna gamla fina och för kyrkotextilier så betydelsefulla handslöjd började urarta och hotade att dö, tog Östergötlands Hemslöjdsförening efter ett initiativ av landshövdingen Ellen Tiselius upp frågan om en organisation av spetsknypplingen. Här är icke platsen att ingå på denna intressanta produktion och dess många nya, goda resultat, vilka redan ha kunnat studeras i samband med tvänne omfattande utställningar under detta år i Östergötlands museum i Linköping och Röhsska museet i Göteborg. Det bör endast erinras om de utmärkta nykomponerade altarspetsar,

vilka nu tillverkas genom Östergötlands Hemslöjdsförenings Fackutskott för Vadstenaspetsar. Speciella nykompositioner ha redan utförts för altarusstyrelsen i Svenska kyrkan i Helsingfors, Slaka kyrka i Östergötland och Törnsfalls kyrka i Småland. Dessutom levererar Fackutskottet ett 20-tal andra spetsmönster avsedda till kyrkbruk. Även i denna produktion återkomma de element, som jag förut erinrat om såsom karaktäristiska för vår moderna kyrkotextilkonst, nämligen gediget material och allvarlig fasthet i stilen.

Bengt Cnattingius.

Den fortsatta revisionen av kyrkohandboken.

Vid 1938 års kyrkomöte fördes handboksfrågan ett stort steg fram mot sin lösning. Utan tvivel har man i främsta rummet att för detta tacka ärkebiskopens omsorgsfullt och med genomförd konsekvens utarbetade förslag. Beredningsutskottet gav också i sitt betänkande fullt erkännande häråt, och dess ordförande tolkade även detta under kyrkomötesdebatten. Men det arbete beredningsutskottet självt hann utföra var också av stort värde. De principer, efter vilka den fortsatta revisionen skall utföras, fastslogos, och beredningsutskottet utarbetade på flera punkter, framförallt i fråga om högmässan, detaljerade förslag.

Givetvis var det beredningsutskottet omöjligt att lägga fram ett förslag, som erhållit en slutgiltig form. Det måste i många fall nöja sig med att uttala önskemål eller att ge en antydning om vad det ansåg böra göras. Mera tillät icke tiden. Utskottsarbete lämnar ej heller gärna möjlighet till det lugna övervägande och den stilla begrundan av de liturgiska texterna, som är behövt. Den praktiska prövningen genom texters och ordningars användning vid gudstjänst kan endast undantagsvis förekomma. Någon erfarenhet om hur pass slitstarkt ett formulär är, kan icke vinnas. Men den stora förtrogenhet med gudstjänstlivet, som beredningsutskottets såväl präster som lekmän ägde, visade sig vara synnerligen värdefull.

Enligt kyrkomötets beslut innebär det uppdrag, som lämnats åt de nya sakkunniga, att dessa skola i anslutning till de av beredningsutskottet angivna riktlinjerna och med beaktande av de av utskottet framburna önskemålen överarbeta och slutligt utforma